

APIE EKOLOGIJĄ PAVELDOSAUGOJE

Nijolė Lukšionytė

Menų fakultetas, Vytauto Didžiojo universitetas, Laisvės al. 53, LT-44309 Kaunas, Lietuva
El. paštas n.luksionyte@mf.vdu.lt

Įteikta 2013 01 04; priimta 2013 02 08

Santrauka. Straipsnyje¹ apibūdinamos ekologiško požiūrio į paveldo priežiūrą gairės Lietuvos miestų istorinėse teritorijose. Daugelyje tarptautinių dokumentų deklaruojamas holistinis gyvybingo kultūros paveldo išsaugojimas ragina ieškoti dialogo tarp šiuolaikinių poreikių ir tausojimo politikos. Lietuvos miestų istorinėse dalyse daug apleistų pastatų. Tokioms teritorijoms straipsnyje siūloma suteikti *atgaivinimo (revitalizacijos) prioriteto zonų* statusą. Būtina jų kaitos priežiūra – istorinių zonų *valdymo* organizavimas. Ekologiško būsto resursus smarkiai praplėstų tinkamai prižiūrimi senieji mediniai namai. 2011 m. pradėtoje kurti Kauno medinės architektūros duomenų bazėje kaupiama profesionali medinių pastatų dokumentacija. Tikimasi, kad per tinklalapį bus ugdomas medinės architektūros vertės supratimas, skatinantis jungtis į jos išsaugojimu suinteresuotą bendruomenę.

Reikšminiai žodžiai: tausojimas, atgaivinimas (revitalizacija), istorinės teritorijos, miestų mediniai namai.

Nuoroda į šį straipsnį: Lukšionytė, N. 2013. Apie ekologiją paveldosaugoje, *Journal of Architecture and Urbanism* 37(1): 42–50.

Įvadas

Ekologija architektūroje įprastai tapatinama su *aplinką tausojančia (tvaryjama) statyba (green building arba sustainable architecture)*. Namai iš natūralių arba perdirbamų medžiagų, šildomi ir vėdinami pačios gamtos teikiama energija, reprezentuoja socialiniu ir technologiniu požiūriu viltingą kelią. Žvelgiant plačiau, ekologijos samprata taikytina ne tik atskiro namo, bet ir viso miesto urbanistikai bei architektūrai. Toks požiūris artimas plačiai deklaruojamam *sustainable development* principui miestų planavimo srityje, kuris, beje, Lietuvoje traktuojamas prieštarigai. Naujos statybos šalininkai *sustainable development* supranta kaip *darnią plėtrą*, paveldosaugininkai pripažįsta *tvaryją raidą*, t. y. ribotą, paveldo resursams palankią kaitą.

Šio straipsnio tikslas – apsvarstyti ekologiško požiūrio į paveldo priežiūrą galimybes. Daug dešimtmečių stebint tai, kas vyksta Lietuvos paveldosaugoje, matomi įstrigę sunkumų mazgai. Jiems atlaisvinti, tikėtina, užtektų požiūrio korekcijos ir kelių ryžtingų sprendimų. Tačiau problemos išjudės tik tada, kai bus

suvoktos įvairių visuomenės sluoksnių. Straipsnyje apibūdinami keli „žaliojo požiūrio“ sandai – palankaus statuso istorinėms teritorijoms suteikimas, jų valdymas, bendruomenių įtraukimas į paveldo priežiūrą bei tvarkymą, tinkamas medinių namų išsaugojimas. Pasiūlymai remiasi tarptautinių chartijų teiginiais ir žinomų paveldo mokslininkų idėjomis. Pristatomos mintys iliustruojamos ekologiško požiūrio stokojančiais Kauno urbanistikos ir medinės architektūros pavyzdžiais.

Dialogo pozicija tarptautiniuose dokumentuose ir paveldo moksle

Kultūros paveldo sritis išteklių tausojimo nuostatą perėmė iš aplinkosaugos. Ekologija paveldo apsaugoje apima tiek medžiaginę sritį, tiek nemedžiaginius dalykus (kultūrinę atmintį, socialinius santykius, etc.). Tarptautiniuose paveldosaugos dokumentuose jau kevirtį amžiaus kalbama apie istorinių teritorijų išsaugojimo strategijas. Pirmąkart istorinių miestų saugojimo apimtis, principai ir metodai išdėstyti ICOMOS *Istorinių miestų chartijoje* (Washington Charter 1987).

¹ Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos projektą „Archimedė“ – Kauno miesto medinės architektūros duomenų bazė (sutartis Nr. LIT-6-12)

Joje sakoma, kad istorinių vietų išsaugojimas bus efektyvus tik tada, kai taps nuoseklios ekonominės bei socialinės politikos ir atitinkamo lygmens urbanistinio planavimo dalimi. Saugojimas negali būti atsietas nuo gyvenimo realijų – tai blaivus požiūris, orientuotas į bendradarbiavimo kryptį. Vėlesnėje *Olborgo chartijoje* (Aalborg Charter 1994) apibrėžtas miestų tvariosios raidos principas: plėtra turėtų remtis ekologija ir ne-eikovoti gamtinių, energetinių ir urbanistinių resursų, siekiant išsaugoti juos būsimoms kartoms. Miestų tvariosios raidos valdymo pagrindas – subsidiarumas, kai sprendimai priimami vietiniu lygmeniu ir tik tada, kai to reikia, perkeliama aukštesnei valdžiai. Apie integruoto urbanistinio vystymo strategijas kalbama *Leipcigo tvaryjų Europos miestų chartijoje* (2007 m.). Pabrėžiama, jog miesto erdvių, infrastruktūros ir paslaugų kūrimas bei saugojimas yra užduotis, kurią turėtų kartu vykdyti valstybės, vietos valdžios institucijos, piliečiai ir verslo atstovai. Būtina pagerinti nuskurdusių rajonų pastatų būklę bei naudojamos energijos efektyvumą.

ICOMOS *Kvebeko deklaracija* (Quebec declaration 2008) atkreipė dėmesį, jog paveldo visumai reikšmingi ir materialūs elementai (pastatai, kraštovaizdis, urbanistiniai dariniai), ir nematerialūs (atsiminimai, pasakojimai, tradicijos, šventės, rašytiniai šaltiniai, spalvos, kvapai ir kt.). Deklaracija pabrėžia nemedžiaginio paveldo pažinimo svarbą: vietos dvasia išlieka gyva, jei bendruomenėje vyksta komunikavimas – vertybių perdavimas. Jis gali vykti neformaliu būdu (tiesioginis patirčių ir praktikų perdavimas) ir per formalų švietimą (mokymo programos, interneto svetainės, duomenų bazės). Todėl svarbu stiprinti žmonių motyvaciją, padedant pažinti paveldą, skatinti praktines iniciatyvas, kad gyventojai patys imtųsi atsakomybės už tinkamą aplinkos atnaujinimą (principas „padėk sau“). Komunikavimas laiduoja socialinės bendruomenės tvarumą, padeda jai sąmoningai pritarti paveldo tausojimo idėjoms. Vietos dvasios išsaugojimo uždavinys savo ruožtu įtraukiamas į objekto valdymo planą.

Apie tvariąją miestų raidą ir kultūros paveldo išsaugojimą Europos Sąjungos iniciatyva 2008 m. parengtas išsamus dokumentas – *2030 Heritage Strategy*. Jame sakoma, jog formaliai kultūros paveldą saugo tarptautiniai, nacionaliniai, vietiniai įstatymai bei taisyklės, tačiau reali apsauga įmanoma tik integravus teisinius reikalavimus į kasdienį gyvenimą bei ekonomiką, kad paveldas taptų atpažįstama vertybe, turtu, atliekančiu ypatingą vaidmenį bendruomenės ir jos savimonės ugdymo procese. Dokumente išdėstytas ateities planas (*Vizija 2030*), kurio siekiamybė – holistinis gyvybingo kultūros paveldo ir jo aplinkos išsaugojimas, tinkamai jį suvokiant; planuojant ir valdant; stebint, prižiūrint,

konservuojant ir restauruojant; skatinant tvarumą ir socialinį paveldo, kaip visų miestiečių kultūrinio turto, pripažinimą (Vision 2008: 7). Strategijoje kalbama apie tarpdalykinėmis žiniomis pagrįstą paveldo saugojimą: minimalios intervencijos, apsauga nuo tiesioginio naikinimo, esamų pastatų sutvarkymas (pasitelkiant pažangiąsias technologijas) ir jų pakartotinas naudojimas (Vision 2008: 6).

Pastaruosiu dešimtmečiu specialistų tekstuose plačiai pripažįstama paveldo objektų priežiūros valdymo būtinybė – per valdymo sistemą siekiama įgyvendinti istorinių teritorijų tvariosios raidos politiką (Landorf 2011). Kryptingą valdymo modelį, tiesa, taikytą pasaulio paveldo sąrašo miestams, jau seniai yra pasiūlę paveldosaugos klasikai Bernard Feilden ir Jukka Jokilehto (Feilden, Jokilehto 1998: 39–64). Jis apima ilgalaikį strateginį priežiūros planą, konkrečią palaiškymo programą ir vykdančiųjų personalą, suprantančių paveldo išteklių vertes. Skirtingai nuo Lietuvoje įteisintų specialiųjų planų arba anksčiau taikytų paveldosaugos reglamentų, valdymo planas nėra baigtinis. Jis funkcionuoja kaip procesas, prižiūrimas kelių sričių profesionalų grupės, kai nuolat atsižvelgiama į aplinkybių lemiamus pokyčius. Be abejo, galima tikėtis konfliktinių situacijų, kada iškyla nepamatuoti nekilnojamo turto plėtros interesai arba pasikeičia vietovės gyventojų kontingentas. Valdymo esmė ir yra prieštarų poreikių derinimas, o ne jų ignoravimas. Taip būtų ieškoma dialogo tarp šiuolaikinių reikmių ir tausojimo politikos. Deja, mūsų aplinkoje paveldo objektų priežiūros valdymas kol kas ne tik netaikomas, bet ir jo poreikis miglotai suvokiamas. Teberengiami laiką ir lėšas eikvojančios saugomų teritorijų specialieji planai, kurie yra statiški ir negali atsilipti į aplinkybių kaitą arba nestandartiniams atvejams pasiūlyti individualius sprendimus.

Paskata tvarkyti esamus pastatus

Mintis apie esamų pastatų sutvarkymą ir panaudą ypač aktuali Lietuvoje. Situacija tarsi visiems žinoma ir dėl to nebesukelia rimtesnio atgarsio. Į istorinių pastatų „pakartotino naudojimo“ nuostatą vertėtų pažvelgti kitaip – juk tai ekologiškos elgsenos būdas! Po 1990 m. (kai senamiesčiams nustota taikyti išsines kvartalų regeneraciją) istorinės teritorijos virto kontrastingiausiomis sankaupomis, sudarytomis iš restauruotų, atnaujintų, vegetuojančių, apleistų pastatų ir netgi griuvėsių. Nykstančių struktūrų itin gausu Kaune (1–4 pav.).

Nors didieji Lietuvos miestai kuria strateginius plėtros planus, į kuriuos įtraukiamas ir paveldo saugojimas bei naudojimas, apie nuoseklią visų istorinių

1, 2 pav. Nenaudojami, apleisti namai Kauno Laisvės alėjoje ir Vilniaus gatvėje

Figs. 1, 2. Unexploited derelict houses in Kaunas, Laisves Av. and Vilniaus St.

pastatų priežiūrą nekalbama, žinant, jog netolygios finansinės pastatų valdytojų galimybės tokius planus paverstų utopiniais. Bet ar tikrai šioje srityje nieko neįmanoma pakeisti?

JAV paveldo ekonomistas Donovan Rypkema teigia, jog istorinių miesto dalių vystymasis priklauso nuo jose esančių paveldo išteklių kiekio bei kokybės. Esami paveldo objektai didina vietovės ekonominę vertę (Rypkema 2003: 4–6). Jo laki tezė – „ateitis planuojama panaudojant praeitį“ – reprezentuoja, sakykime, amerikietišką pragmatizmą. Mums įprasta į paveldo statinį žiūrėti kaip į našta, neišvengiamas išlaidas ir dideles laiko sąnaudas, reikalingas tvarkymo darbams organizuoti bei atlikti. Tačiau paveldo ištekliuose galima matyti ir investicinį potencialą, jie iš tiesų galėtų tapti vietovės ekonominės ir socialinės gerovės kūrimo varikliu. Kodėl istoriniai miestų centrai vilioja komercinės plėtros vykdytojus, nepaisant juose galiojančių paveldosaugos apribojimų? (5, 6 pav.). Net istorinei zonai visiškai netinkamos apimties objektus siekiama įkurdinti istoriniuose centruose, o ne laisvo režimo miesto pakraščiuose (Kauno „Akropolio“

3 pav. Laisvės alėjos „Tulpė“ perstatę investitoriai „pamiršo“ užbaigti antstatą virš įvažos

Fig. 3. Investors who carry out the conversion of „Tulpe“ building at Laisves Av. „forgot“ to complete the piece above the entry

4 pav. Nebaigtas viešbutis Kaune, Kęstučio g. – sovietinių metų utopijos simbolis

Fig. 4. Unfinished hotel's building at Kestucio St. (Kaunas) – the emblem of the Soviets utopia

atvejis). Istorinė aplinka patraukli, nes ją nuspalvina *vietos dvasia*, kuri suvokiama intuityviai. Šis nenuginčijamas faktas pripažįstamas, tačiau jo poveikiu kol kas nepasinaudojama. Aplinkos patrauklumas galėtų tapti lemiančia „korta“, organizuojant apleistų istorinių statinių tvarkymą ir naudojimą.

Atgaivinimo prioriteto įteisinimas

„Žaliajam“ mąstymui būdingas praktiškumo ir efektyvumo siekis, todėl pirmas žingsnis, kurį derėtų žengti – istorinio užstatymo teritorijoms suteikti *atgaivinimo (revitalizacijos) prioriteto zonų* statusą. Lietuvos Respublikos įstatymuose *revitalizacijos są-*

5 pav. Žymusis Kauno „Merkurijus“ nugriautas, tačiau žadėto naujo statinio dar ilgai reikės laukti

Fig. 5. The famous trade house “Merkurijus” (Kaunas) is demolished, but new building is far from being

6 pav. Disonuojantys akcentai Kauno Naujamiestio panoramoje

Fig. 6. Discordant shapes in Kaunas Naujamiestis panorama

vokos nėra, tačiau ji jau vartojama Aplinkos ministerijos inicijuotame *Miestų, miestelių ir kaimų (gyvenamųjų vietovių) planavimo normų projekte* (2009 m.). Pagal šį dokumentą *atgaivinimas* (revitalizacija) – tai „gyvybingumo grąžinimas degraduojančioms miesto struktūrinėms dalims, fizinės aplinkos kokybės, ekonominio aktyvumo, socialinės integracijos skatinimas. Revitalizacija – naujų funkcijų atsiradimas, senųjų skatinimas su atitinkamais statybos ar remonto darbais, kurie pagyvina socialinę-ekonominę veiklą, suteikia naujas funkcines, estetines savybes, padidina teritorijos patrauklumą, pritraukia į ją naujus, įvairesnių socialinių sluoksnių gyventojus“ (Planavimo normos 2009: 11). Prarastojo gyvybingumo atgaivinimas vykėtų siekiant pusiausvyros tarp esamų vertybių išsaugojimo ir naujų funkcijų bei elementų įterpimo. Labai svarbi šio proceso dalis būtų degraduojančių, nenaudojamų pastatų fizinis atnaujinimas ir pritaikymas tinkamai (nedisonuojančiai su istorine) paskirčiai. Atgaivinimo prioritetas taikytinas tiek saugomoms teritorijoms,

įrašytoms į Kultūros vertybių registrą, tiek kitoms zonoms, kuriose išlikę paveldo objektų arealai. Kol esami pastatai nesutvarkyti, nepritaikyti naudoti, naujos statybos tokiose zonose turėtų būti radikalios apribotos.

Revitalizacijos arba atgaivinimo sąvoka Lietuvos paveldosaugoje nėra prigijusi, tačiau be jos tikriausiai neapsieisime. Jūratė Markevičienė anksčiau rašė apie istorinių miestų tvarkymo praktikoje vykstantį prieštaravimą tarp *reabilitavimo* ir *renovavimo*. Tai dvi skirtingos elgesio su paveldu metodikos (Markevičienė 1996). Pagal *reabilitavimo* metodiką istorinis miestas traktuojamas kaip kultūros išteklius, kurį norima išsaugoti, pagerinant jo fizinę būklę (todėl skatinami savininkai), *renovavimo* požiūriu paveldo objektas matomas kaip prekė, nekilnojamasis turtas, kurio vertė siekiama padidinti keičiant funkcijas, konstrukcijas (renovavimas naudingas pelno siekiantiems investitoriams). Akivaizdu, jog renovavimo metodas nepriimtinas išskirtinės vertės objektuose, tokiuose kaip Vilniaus Senamiestis. Tačiau kartais jis pasiteisina (kaip antai Šančių kareivinių pritaikymas butams). Jau minėtame 2009 m. gyvenamųjų vietovių planavimo normų projekte apibrėžtos ir reabilitavimo bei renovavimo sąvokos². Užsienio literatūroje *revitalizacija* tapatinama su ekonominiu ir socialiniu miesto centro atgimimu, klestėjimu, prestižo išaugimu, plėtra bei pertvarkymais. Panaši *reabilitavimo* sąvoka (*rehabilitation*) apima saugojimą, bet kartu ir miesto vystymąsi, gyventojų sąlygų pagerinimą (Bigio, Licciardi 2010: 1). Abi minėtos sąvokos apibūdina Feilden ir Jokilehto (1998: 95)³. Mažiausiai sumaišties Lietuvoje sukeltų Aplinkos ministerijos dokumente jau įteisinta teritorijų *revitalizacijos* arba *atgaivinimo* sąvoka.

Teritorijų valdymo praktika

Atgaivinimo zonos paskelbimas pats savaime efekto nesukurs – pokyčiai turi būti skatinami. Feilden ir Jokilehto (1998: 86) yra pastebėję, kad istorinių miestų išsaugojimas labiau priklauso nuo judrių politinių priemonių negu nuo techninių. Dėl to toks svarbus atgaivinimo zonų valdymas (*governance, management*).

² Jos, kaip ir revitalizacija, priskiriamos modernizavimo režimams: „*humanizavimas (reabilitacija)* – neigiamo miesto funkcionavimo poveikio veikiamų teritorijų grąžinimas gyventojams, transporto srautų iškelimas, pėsčiųjų zonų įrengimas ir pan.; *atnaujinimas (renovacija)* – užstatymo energetinio efektyvumo padidinimas, inžinerinės įrangos, architektūrinės išraiškos atnaujinimas“.

³ „*Atkūrimas (reabilitavimas)* – pasak autorių, tai „tuščių ar netinkamai pritaiktų pastatų fizinis atkūrimas ir panaudojimas“. *Atgaivinimu* (revitalizavimu) vadina „planavimo priemones, būtinas istorinės teritorijos ar istorinio miesto socialinei ir ekonominei veiklai pagerinti tada, kai prarastas originalusis funkcinis gyvybiškumas <...>“; *revitalizavimas* turėtų siekti pusiausvyros tarp išsaugojimo ir naujo vystymosi“.

Teritorijoms prižiūrėti, intervencijoms reguliuoti reikalingas įvairiašakio personalo darbas. Valdymo grupės galėtų steigti tiek municipalinės, tiek valstybinės institucijos – kiekviena šalis ar regionas kuria individualų modelį. Lietuvoje kol kas išbandyta tik viena valdymo versija (*Vilniaus Senamiesčio atnaujinimo agentūra*), per visą nepriklausomybės dvidešimtmetį kitokių alternatyvų neatsirado.

Kad ir kokio dydžio ar sudėties valdymo ir (ar) priežiūros grupė kurtųsi, jos darbui būtinas istorinės teritorijos išsaugojimo ir atgaivinimo planas, kuriame būtų numatytos pertvarkymų galimybės bei apimtis. Pagal jį stebimas kaitos laipsnis, prižiūrint, kad nebūtų pažeistas istorinės aplinkos integralumas, t. y. išliktų būdingosios charakterio ypatybės arba vietos dvasia. Minėtam planui sudaryti reikalingos žinios apie urbanistinį audinį – duomenys apie tai, kas jame savita ir nepakartojama, kas lemia vietos identitetą (tapatybę). Istorinių zonų audinys jautrus ir pažeidžiamas, o brutaliai kaitos pasekmės – negrįžtamos. Dėl to paveldo teritorijų priežiūra neturėtų būti palikta savieigai arba tik į kultūros vertybių registrą įrašytų pastatų vertinųjų savybių išsaugojimo kontrolei.

Atgaivinimo zonosose reikėtų laikytis maksimalaus tausojimo politikos. Taip ne tik sutaupyti resursus, bet ir išsaugotume kultūros paveldą. Pastatai turėtų būti atnaujinami, atsižvelgiant į kiekvieno individualias ypatybes. Geri pavyzdžiai užkrėstų kitus: atsinaujintų gyvenamieji kvartalai, irti pasmerkti nenaudojami namai, sovietiniais metais pradėti ir nebaigti statiniai ir t. t. (7, 8 pav.). Paskelbus istorinėse teritorijose revitalizacijos prioritetą, norintieji jose įsikurti vietoje besaikės plėtros investuoti į esamų pastatų sutvarkymą. „Žalioji“ mąstymas yra lankstus, jo atstovai pasiūlytų įvairių prisitaikymo esamoje aplinkoje galimybių. Tausojantis, esamą sanklodą palaikantis miestų tvarkymas kaip tik ir būtų tvariosios raidos principo įgyvendinimas („žalioji“ urbanistika). Nors techniniu ir komerciniu požiūriais šiuolaikinei statybai patogesnė plėtra, deja, po jos nebebus galimybės rinktis išsaugojimo.

Specifinės interesų grupės

Kaip liudija užsienio šalių patirtis, paveldo priežiūra veiksminga tuomet, kai iniciatyva kyla „iš apačios“. Ypač paveikios žmonių grupės, kurias vienija gyvenamoji vieta arba bendras interesas. Antai Didžiojoje Britanijoje yra ne viena privati organizacija, besirūpinanti architektūros paveldu (*Help Yourself...* 2012). Tokios „padėk sau“ bendruomenės dažnai turi senas tradicijas, pavyzdžiui, Šefilde veikia privataus asmens 1958 m. įsteigta Viktorijos draugija (*The Victorian*

7, 8 pav. Ilgiau nenaudojami namai (Kaunas, Palangos g., Totorių g.) virsta griuvėsiais

Figs. 7, 8. Unexploited houses (Kaunas, Palangos St., Totoriu St.) eventually turn to ruin

Society), kuri yra įsipareigojusi studijuoti bei saugoti gausiai išlikusių XIX a. ir XX a. pradžios architektūrą bei kitus menus (*The Victorian...* 2012). Žiemą organizuojami pokalbių vakarai, kuriuose gali dalyvauti ir ne draugijos nariai, o vasarą – išvykos po Pietų Jorkšyrą ir jo apylinkes. Regioninės draugijos grupės veikia Birmingeme, Leičesteryje, Liverpulyje, Mančesteryje, Pietų Velse, Pietų Jorkšyre, Vakarų Jorkšyre. Viktorijos draugija skatina socialinės istorijos tyrimus ir teikia patarimus savininkams bei valstybinėms institucijoms, kaip remontuoti ir pritaikyti naudoti karalienės Viktorijos ir karaliaus Edvardo laikų pastatus. Tokių konkrečios komunikavimo ir veiklos grupių galėtų atsirasti ir pas mus. Tvariųjų Europos miestų chartija (Leipcigo chartija 2007) siūlo pasitelkti integruoto urbanistinio vystymo politiką, kuri skatintų dialogą tarp administracijos, ūkio subjektų bei piliečių, sudarant jiems galimybes aktyviau dalyvauti gyvenamosios aplinkos formavimo procese. Tai veiktų kaip preventcinė priemonė, nes prasidėjus teritorijos nuosmukiui sustabdyti procesą būna ir sunkiau, ir brangiau.

Konkreiti sritis, nekantriai laukianti „žaliojo“ požiūrio, – senieji mediniai Lietuvos miestų ir miestelių namai. Tiek gyventojai, tiek architektai neretai žvelgia į juos kaip į atgyveną. Pamištama, kad rąstų pastatas,

nors ir ne naujas, pats savaime yra sveiko mikroklimato židynys. Užtektų pasirūpinti tinkamais jo šildymo bei apdailos atnaujinimo būdais ir turėtume ekologišką namą. Mediniai namai puikiai tinka bet kokiomis klimatinėmis sąlygomis – juose vasarą nekaršta, o žiemą nešalta. Žinoma, situacija radikaliai pasikeičia apšiltinus sienas sintetinėmis medžiagomis arba apkalus jas plastiką. Dėl ląstelinės rąstų sandaros nuolat vyksta oro cirkuliacija, todėl mediniame name nereikalingi kondicionieriai. Spygliuočių rąstuose likę sakai teigiamai veikia name būnančių žmonių kvėpavimo takus, plaučius, šilta natūralios medienos spalva ramina nervų sistemą. Elektrostatinės medžio savybės neleidžia patalpose kauptis statinei elektros energijai, todėl rąstinio namo patalpose nesklendo dulkės (kartais sukeliančios alergijas). Tinkamai prižiūrimo rąstų namo amžius – ne mažiau kaip 200 metų, taigi, jame gali nugyventi 3 kartos. Vadinasi, tiek laiko nereikės statyti naujų namų ir kirsti medžių.

Visi šie rąstinio namo privalumai gerai žinomi ekologiškos architektūros šalininkams (Pocienė 2010). Propaguodami sveiką aplinką, „žaliojo“ požiūrio skelbėjai kartu siekia ekonominio efekto. Perspektyviausi šiuo požiūriu – aktyvūs ekologiški namai (kurie patys save aprūpina reikalinga energija). Dažniausiai statomi visiškai nauji aktyvūs namai, tačiau ir seni gali būti pertvarkomi į aktyvius. Jų ekonominė ir ekologinė vertė papildytų jau esamą šių pastatų kaip paveldo objektų vertę. Pagal galimybes taikytini tiek aktyvaus, tiek pasyvaus ekologiško namo sprendimai. Senieji mediniai namai paprastai būna susisiekimo požiūriu patogiose vietose – istoriniuose miestų centruose arba greta jų. Jie paprastai kompaktiškų dydžių, dėl to nesunkiai gali būti transformuoti į energetiškai taupų būstą. Senųjų namų efektyvumą padidina prie jų esančios žalios oazės – sodeliai, želdiniai.

Tad turėtume skleisti informaciją ne tik apie miestuose išlikusių medinių namų kultūrinės vertės, bet ir apie jų ekologinį potencialą. Šie namai atspindi lokališkas tradicijas, liudija apie konkrečiai vietai būdingą gyvenamosios stilių. Šiandien turėtume ieškoti pusiausvyros tarp tradicinės aplinkos išsaugojimo ir komforto poreikių, į kuriuos būtų galima atsilipti taikant „žaliąjį“ požiūrį. Jei ims gilėti medinės architektūros vertės supratimas, galime tikėtis, jog patys gyventojai norės namus prižiūrėti. Jau dabar jiems reiktų pasiūlyti tinkamą priežiūrą, šildymo, medžiagų suderinimo būdų.

Vilniaus miesto savivaldybė 2005–2009 m. finansiskai parėmė 8 medinių namų Žvėryne ir Užupyje išorės restauravimą. Tvarkymą koordinavo Vilniaus senamiesčio atnaujinimo agentūra. Šie namai yra geras medinės architektūros tvarkymo metodinis pavyzdys. Aišku, kad masine praktika tokie darbai netaps – pa-

grindinė finansinė našta vis tiek lieka savininkams. Paveldo specialistai gali skleisti žinias apie tinkamą medinės architektūros paveldo priežiūrą, organizuoti konsultavimą namų savininkams. Medinių namų architektūros vertės pajautimą skatintų geriausiai sutvarkytų objektų nominavimas (Lukšionytė 2011: 136–138).

Projektas *Archimedė*

Kauno miesto savivaldybei 2011 m. skyrus kuklią dotaciją medinei miesto architektūrai išsaugoti, pasirinktas informacijos apie išlikusius pastatus kaupimo ir švietėjiškos misijos kelias. Pradėta kurti Kauno medinės architektūros duomenų bazę *Archimedė*, kuria jau galima naudotis per internetinį tinklalapį www.archimede.lt. 2012–2013 m. duomenų bazės plėtojimo projektą parėmė Lietuvos mokslo taryba. Dokumentavimo darbus atlieka VDU Menų fakulteto menotyros katedros dėstytojų, doktorantų ir studentų grupė.

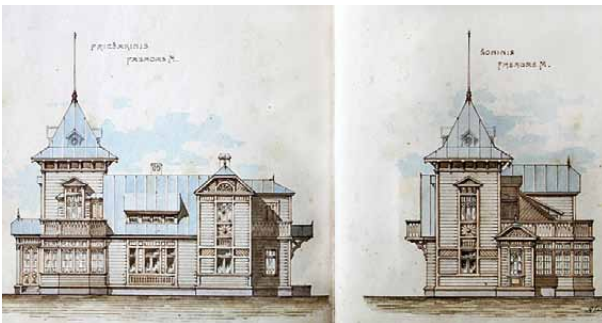
Tinklalapyje pateikiama ne tik išsami medinių namų fotofiksacija, bet ir archyviniai statybos projektai, architektūros istorikų parengti pastatų aprašai, anksčiau Kauno medinės architektūros tyrimų medžiaga, knygos ir straipsniai apie medinę architektūrą. Bus siekiama užfiksuoti visose istorinėse Kauno dalyse išlikusius medinius namus, sukaupti ikonografinių nuotraukų galeriją, padėsiančią rasti duomenų apie sunykusias namų detales. Mieste esama apie 2 tūkstančiai medinių namų, o saugomų – labai nedaug (9–12 pav.). Kultūros vertybių registre šiuo metu yra 34 mediniai Kauno pastatai, iš jų tik trečdalis įtraukti dėl architektūrinės vertės, kitų vyraujanti vertė memorialinė (gyvenę žymūs asmenys). *Archimedėje* plėsis praktinių patarimų skiltis tvarkantiems medinius namus, bus organizuojamos konsultacijos, įtraukiant paveldosaugos, architektūros projektavimo, konstrukcijų ir statybos specialistus, atskirų sričių amatininkus. Namų būklės palaikymas, tvarkymo planavimas labai priklauso nuo savininkų išprusimo. Tikimasi, kad per šį tinklalapį profesionali informacija pasieks namų savininkus, seniūnijų ir savivaldybės administraciją, palaiapsniui bus ugdomas medinės architektūros vertės supratimas. Švietėjiška parama, manytina, galėtų išaugti į tam tikrą socialinio solidarumo programą: susikurtų medinių namų išsaugojimu suinteresuota bendruomenė, besidalinanti žiniomis ir patirtimis. Apie žmonių norą dalintis ir bendraminčių paiešką liudija pavyzdys – kaimo sodybą įsigijęs šeimininkas imasi nuoseklių tvarkymo darbų ir juos dokumentuoja (Kairaičio... 2012).

Miestuose itin jaučiama globalizacija dramatiškai silpnina socialinius ryšius tarp žmonių. Pasak kultūros istorikės Rasos Čepaitienės, „tai veda prie greitėjančios visuomenės transformacijos ir kaip pasekmė – jos des-

9 pav. Gerai išlikęs medinis namas Panemunėje, Smetonos al. 81

Fig. 9. Well survived wooden house at Panemune, Smetonos Av. 81

10 pav. Daugvilų šeimos namo Kauko al. 7 projektas
Fig. 10. A draft of Daugvila's family house at Kauko Av. 7

11, 12 pav. Autentiškos architektūros namai Žemuogių g. 2 (įtrauktas į Kultūros vertybių registrą) ir Smetonos al. 75

Figs. 11, 12. Wooden houses with authentic architecture at Zemuogiu St. 2 (included in the Register of Cultural Properties) and at Smetonos Av. 75

tabilizacijos. Todėl išsaugota istorinė aplinka miestų gyventojams teikia psichologinio stabilumo, saugumo bei istorinio tęstinumo jausmą“ (Čepaitienė 2011: 150).

Kokios priemonės padėtų palaikyti socialinio bendrumo ryšius? Žmonės vienija istorinė atmintis, atpažintos tradicijos. Vertingas pats bendrystės išgyvenimas, tačiau dar stipresnis yra kryptingas veiksmas – darymas to, kas palaiko kultūrinę atmintį ir perduoda ją ateinančioms kartoms.

Išvados

1. Aplinką tausojančios (ekologiškos) architektūros koncepcija apima ir paveldosaugą; jos nuostatas įvairiais aspektais atskleidžia tarptautinės chartijos ir strategijos bei paveldo mokslininkų tekstai.
2. Miestų istorinėse teritorijose ekologiškas elgesys reiškia „daryti tiek daug, kiek reikia, ir tiek mažai, kiek įmanoma“. Kadangi paveldo objektai didina vietovių ekonominį potencialą, istorinių teritorijų patrauklumas ilgainiui turėtų tapti esamų pastatų tolygiaus tvarkymo prielaida.

3. Istorinio užstatymo teritorijoms Lietuvos miestuose ir miesteliuose rekomenduojama suteikti *atgavimimo (revitalizacijos) prioriteto zonų* statusą. Jis taikytinas tiek saugomoms teritorijoms, įrašytoms į Kultūros vertybių registrą, tiek kitoms zonoms, kuriose išlikę paveldo objektų arealai.
4. Tausojantis tvarkymas revitalizacijos zonose turėtų vykti per *kryptingą valdymo sistemą*. Valdymo planas nebūtų baigtinis, bet funkcionuotų kaip procesas, prižiūrimas kelių sričių profesionalų grupės, kai nuolat atsižvelgiama į kintančias aplinkybes. Tikėtina, jog tai sumažintų įtampą tarp paveldosaugos institucijų ir naujosios architektūros kūrėjų.
5. Tvariosios raidos įgyvendinimas apima ekonominių ir socialinių klausimų sprendimą, dalyvaujant vietos bendruomenei. Todėl svarbu stiprinti istorinių zonų *gyventojų motyvaciją*, kad žmonės patys imtųsi atsakomybės už tinkamą būsto priežiūrą ir atnaujinimą, jungtųsi į bendrų interesų grupes. Senas medinis namas gali išlikti kultūros vertybe ir kartu tapti komfortabiliu ekologišku namu.

6. Ekologiškas mąstymas padėtų pratęsti miestų ir miestelių medinių namų gyvavimą. Šiuo metu realizuojamas Kauno medinės architektūros duomenų bazės projektas *Archimedė*. Juo siekiama profesionaliai dokumentuoti nykstantį paveldą ir suteikti žinių jo naudotojams bei miestų administracijai apie medinių namų kultūrinės vertes bei juose glūdintį ekologiško būsto potencialą. Tikėtina, jog tai padės suburti medinių namų išsaugojimu suinteresuotą bendruomenę. Švietėjiška misija atitinka *Kvebeko deklaracijos* nuostatą – skatinami vertybių pažinimas ir socialinė komunikacija, taip reikalinga svetimėjančiam globaliam pasauliui.

Literatūra

- Archimedė. 2011. *Kauno medinės architektūros duomenų bazė* [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. gegužės 10 d.]. Prieiga per internetą: www.archimede.lt
- Bigio, A. G.; Licciardi, G. 2010. The urban rehabilitation of Medinas: the World Bank experience in the Middle East and South Africa, *The Urban Development Series Knowledge Papers* [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. gegužės 13 d.]. Prieiga per internetą: http://siteresources.worldbank.org/INTURBANDEVELOPMENT/Resources/336387-1169585750379/UDS9_Medina.pdf
- Charter, A. 1994. *Charter of European Cities & Towns Towards Sustainability* (as approved by the participants at the European Conference on Sustainable Cities & Towns in Aalborg, Denmark on 27 May 1994) [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. balandžio 2 d.]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/environment/urban/pdf/aalborg_charter.pdf
- Charter, W. 1987. *The Charter for the Conservation of Historic Towns and Areas (Washington Charter)* [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. gegužės 10 d.]. Prieiga per internetą: http://www.international.icomos.org/charters/towns_e.pdf
- Čepaitienė, R. 2011. Praeities suprekinimas urbanistinėse erdvėse, *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 35(2): 147–158. <http://dx.doi.org/10.3846/tpa.2011.17>
- Feilden, B. M.; Jokilehto, J. 1998. *Pasaulio kultūros paveldo vietų bei vietovių priežiūros gairės*. Vilnius: Savastis. 141 p.
- Help Yourself – your guide to groups & organisations in Sheffield [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. gegužės 10 d.]. Prieiga per internetą: http://www.sheffieldhelpyourself.org.uk/keyword_search.asp?keyword=ARCHITECTURE
- Kairaičio D. tinklaraštis: [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. gegužės 10 d.]. Prieiga per internetą: http://pavaryk.blogspot.com/p/sodybos-renovacija_28.html
- Landorf, Ch. 2011. Governance in historic urban environments: a theoretical review, *International Journal of Heritage and Sustainable Development* 1: 7–16.
- Leipcigo chartija*. 2007. Leipcigo tvariųjų Europos miestų chartija. Priimta 2007 05 24–25 Leipcige vykusiame neoficialiame ministrų, atsakingų už urbanistinių vystymą ir teritorinę sanglaudą, posėdyje [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. gegužės 14 d.]. Prieiga per internetą: http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=8837
- Lukšionytė, N. 2011. Miestų medinės architektūros išsaugojimo galimybės, *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 35(2): 129–140. <http://dx.doi.org/10.3846/tpa.2011.15>
- Markevičienė, J. 1996. Istorinių miestų atnaujinimas (renovacija) ir reabilitavimas – du tikslai, du elgesio būdai, *Kultūros barai* 1(373): 5–11; 2(374): 8–10.
- Planavimo normos*. 2009. Miestų, miestelių ir kaimų (gyvenamųjų vietovių) planavimo normos. Projektas, 2009. SI „Vilniaus planas“ (projekto vadovas M. Pakalnis) [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. gegužės 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.am.lt/VI/files/0.456798001240561714.pdf>
- Pocienė, S.; Ausėnaitė, D. 2010. Kur gyvena „žali“ žmonės?, *Green'as 2* [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. gegužės 14 d.]. Prieiga per internetą: http://www.realierdve.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=264&Itemid=94&lang=lt
- Quebec declaration*. 2008. Quebec declaration on the preservation of the spirit of the place [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. gegužės 10 d.]. Prieiga per internetą: http://www.international.icomos.org/quebec2008/quebec_declaration/pdf/GA16_Quebec_Declaration_Final_EN.pdf
- Rypkema, D. 2003. *Planing for the Future Using the Past. The Role of Historic Preservation in Building Tomorrow's Washington, DC*. Washington: National Trust for Historic Preservation. 50 p.
- The Victorian Society*. Campaigning for victorian and Edwardian architecture [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. gegužės 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.victoriansociety.org.uk/>
- Vision. 2008. *Cultural Heritage vision 2030 and strategic research agenda. Focus area cultural heritage* [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. gegužės 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ectp.org/documentation/FACH-Vision&SRA-V3-200803.pdf>

ABOUT ECOLOGY IN HERITAGE PROTECTION

N. Lukšionytė

Abstract. Houses from natural or recycled materials, heated by natural energy represent green building or sustainable architecture. In the wider context, the conception of ecology is applicable not only for a separate house, but also for the all town planning and architecture. This article is meant to describe several relevant ways to implement sustainable development in the historical territories of Lithuanian cities by seeking for a dialog between contemporary needs and the policy of sustainability.

In 2008 the European Union has initiated a purposeful document – “2030 Heritage Strategy”. There is declared a holistic preservation of vital cultural heritage and its surroundings by comprehending, controlling, conserving and restoring it properly and promoting the appreciation of heritage as a cultural treasure of all the urban community. The document encourages arranging and reusing the existing buildings by invoking the innovative technologies.

There are a lot of deserted, unused buildings in the historical territories of Lithuanian cities. First thing that should be done is to give the status of revitalization priority zone for the territories of historical surrounding. The revitalization would proceed by reaching for the balance between preservation of the existing resources and inserting new functions and elements. Obviously, the notification of revitalization zone will not take an effect itself – the changes have to be initiated. Therefore the governance of revitalization zones is so important.

The specific field that waits impatiently for a “green” treatment is the old wooden houses of Lithuanian cities and towns.

People often forget that a timber house, though not new, is itself a base of healthy microclimate. There would be enough to take care of suitable ways of heating and trimming and we would have an ecologic house. This would open a new field for architects' activity.

In 2011 by the support of Kaunas City Municipality there has been started a database of Kaunas wooden architecture, which can already be used through a website (www.archimede.lt). Here a professional documentation of wooden architecture is being accumulated. It is expected that through this website the information will reach the house owners, administration of subdistricts and municipalities and gradually the understanding of the value of wooden architecture will be developed. We think that an educative support could grow into particular social solidarity program: people would share their knowledge and experience and a community interested in preservation of wooden houses would come into being.

Keywords: consideration, revitalization, historical areas, the town's wooden houses.

Reference to this paper should be made as follows: Lukšionytė, N. 2013. About ecology in heritage protection, *Journal of Architecture and Urbanism* 37(1): 42–50.

NIJOLĖ LUKŠIONYTĖ

*Professor at the Faculty of Arts, Vytautas Magnus University,
Laisvės al. 53, 44309 Kaunas, Lithuania.
E-mail: n.luksionyte@mf.vdu.lt*

PhD (Hp) in Humanities. Research interests: history of Lithuanian architecture of the 19th and 20th c., Lithuanian cultural heritage – theory and practice.

Teaching courses: protection of architectural heritage, analysis of an architectural object.